

ARCHEOLOGIE EN
BOUWHISTORIE

Valkenburg aan de Geul Kasteel Valkenburg, Grendelplein

Inventariserend veldonderzoek door
middel van proefsleuven (IVO-P)

BAAC rapport A-11.0301

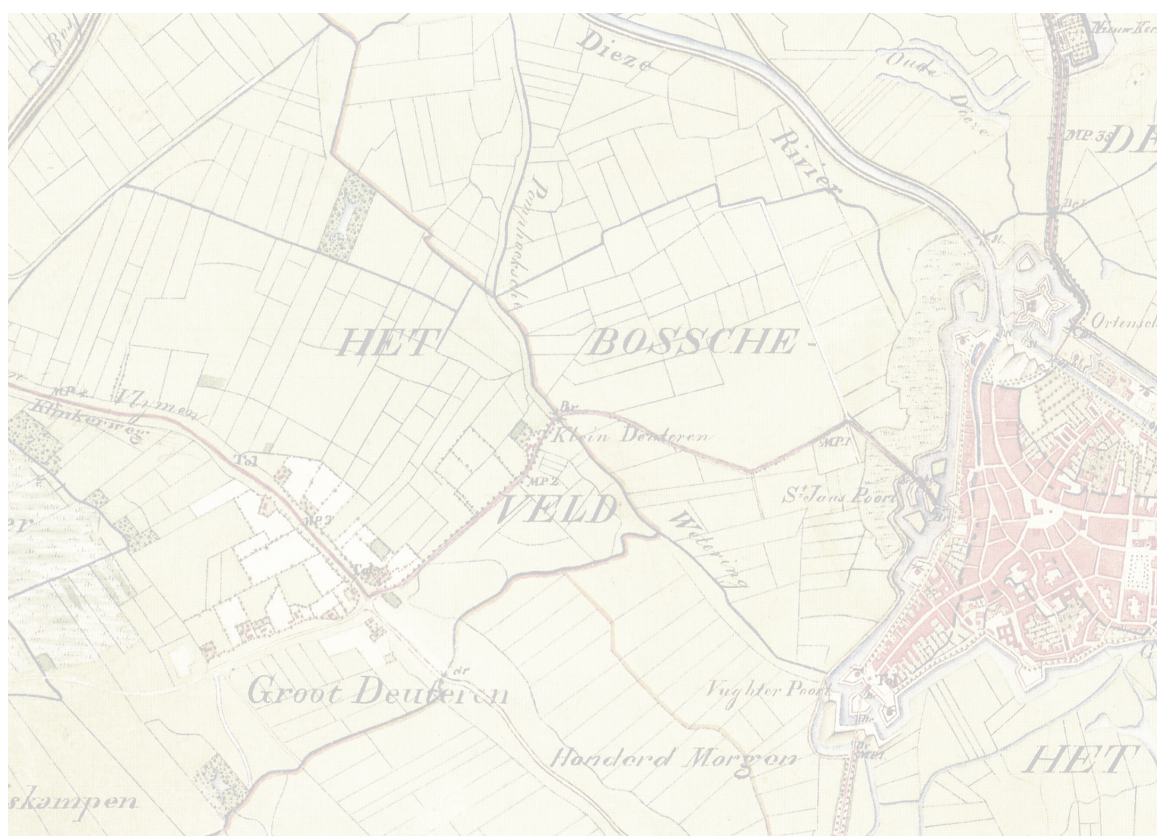
augustus 2013

Auteur:

drs. S.A.L. Peters

Status:

Definitief

Colofon

ISSN	1873-9350
Redactie:	Drs. R. van der Mark
Auteur:	Drs. S.A.L. Peters
Fotografie:	Drs. S.A.L. Peters
Veldwerk:	Drs. L. Dentener Drs. S.A.L. Peters
Vondstdeterminatie:	Drs. S.A.L. Peters
Tekeningen:	Drs. R. Sperwer P. Dijkstra / Drs. I.J. Cleijne
Copyright:	Kieft Partners Bouwadvies / BAAC bv, 's-Hertogenbosch.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van W.G. Moermans BV en/of BAAC bv te 's-Hertogenbosch.

BAAC bv

Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie.

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Bergsingel 81-85
7411 CN Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 618 430
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

	■ Samenvatting	7
1	■ Inleiding	9
	1.1 Aanleiding	9
	1.2 Ligging en aard van het terrein	11
	1.3 Administratieve gegevens	12
2	■ Onderzoekskader	13
	2.1 Landschappelijke context	13
	2.2 Historische achtergrond	14
	2.3 Archeologische achtergrond	16
	2.4 Onderzoeksvragen	17
	2.5 Werkwijze	19
3	■ Resultaten	21
	3.1 Bodemopbouw	21
	3.2 Sporen	25
	3.3 Vondsten	27
	3.4 Monsters	32
4	■ Synthese, waardering en advies	33
	4.1 Synthese	33
	4.2 Waardering	33
	4.3 Advies	36
5	■ Literatuur	39
6	■ Gebruikte afkortingen	41
7	■ Lijst van afbeeldingen	43
	■ Bijlagen	45
	- Bijlage 1 Onderzoeksvragen	47
	- Bijlage 2 Sporenlijst	51
	- Bijlage 3 Vondstenlijst	53

Samenvatting

In het kader van de geplande werkzaamheden voor een nieuw horecagebouw op het voorburchterrein van kasteel Valkenburg is door BAAC een proefsleufonderzoek uitgevoerd. Doel van het onderzoek was het vaststellen van de bodemopbouw ter hoogte van de te ontwikkelen zone. Hierbij is allereerst gekeken naar het voorkomen, de omvang en diepte van eventuele (sub) recente verstoringen. Verder is bepaald in hoeverre er sprake is van relevante archeologische resten en wat de inhoudelijke kwaliteit (aard, omvang en datering) en fysieke kwaliteit (gaafheid en conservering) daarvan is. Als eindresultaat is de behoudswaardigheid van de mogelijk aanwezige archeologische resten bepaald en zijn aanbevelingen gedaan voor een mogelijk vervolgtraject (vrijgave, geheel of gedeeltelijk opgraven of begeleiding).

Bij het onderzoek zijn de restanten gevonden van mergelwinning. Het gaat om in de mergelrots uitgehakte ondergrondse ruimtes, of om resten van groeves die in dagbouw werden uitgehakt. Door instorting of op een andere wijze zijn deze ruimtes opgevuld met mergelpuin. In het mergelpuin zijn in de tweede helft van de 11^e eeuw of 12^e eeuw twee kuilen gegraven. Een daarvan zou een hutkom geweest kunnen zijn. Mogelijk vonden hier in deze periode ambachtelijke activiteiten plaats. In de 13^e en 14^e eeuw is het terrein opgehoogd met meerdere lagen grijsbruine tot donkerbruine löss. De vindplaats scoort zowel op belevingswaarde, fysieke kwaliteit als op inhoudelijke kwaliteit bovengemiddeld hoog. Daarom kan geconcludeerd worden dat de vindplaats als behoudenswaardig aangemerkt moet worden. Het is aan te bevelen de archeologische resten zoveel mogelijk *in situ* (dus ter plaatse) te behouden, bijvoorbeeld door inpassing in de plannen of door planaanpassing (archeologievriendelijk bouwen). Als dit echter niet past binnen de voorgenomen bouwplannen, dan behoort alleen behoud *ex situ* (door opgraving en documentatie) tot de mogelijkheden.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In opdracht van Kieft Partners Bouwadvies heeft BAAC BV (*onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie*) te 's-Hertogenbosch een proefsleufonderzoek in plangebied Kasteel Valkenburg, Grendelplein 13 te Valkenburg, gemeente Valkenburg aan de Geul uitgevoerd. Dit onderzoek vond plaats van 3 tot 5 oktober 2011 op een voorterrein van het kasteel. Het kasteel van Valkenburg ligt op een mergelrots, de Heunsberg, ook wel Kasteelberg genaamd. De kasteelruïne is zowel een archeologisch als een gebouwd Rijksmonument.

Reden en aanleiding voor het onderzoek is de geplande nieuwbouw van een horecagebouw op een terrein binnen het archeologische monument. Hiervoor is door de Rijksdienst van Cultureel Erfgoed (RCE) een vergunning verleend. Bij de geplande bouw zal de ondergrond verstoord worden waardoor eventuele archeologische resten vernietigd kunnen worden.

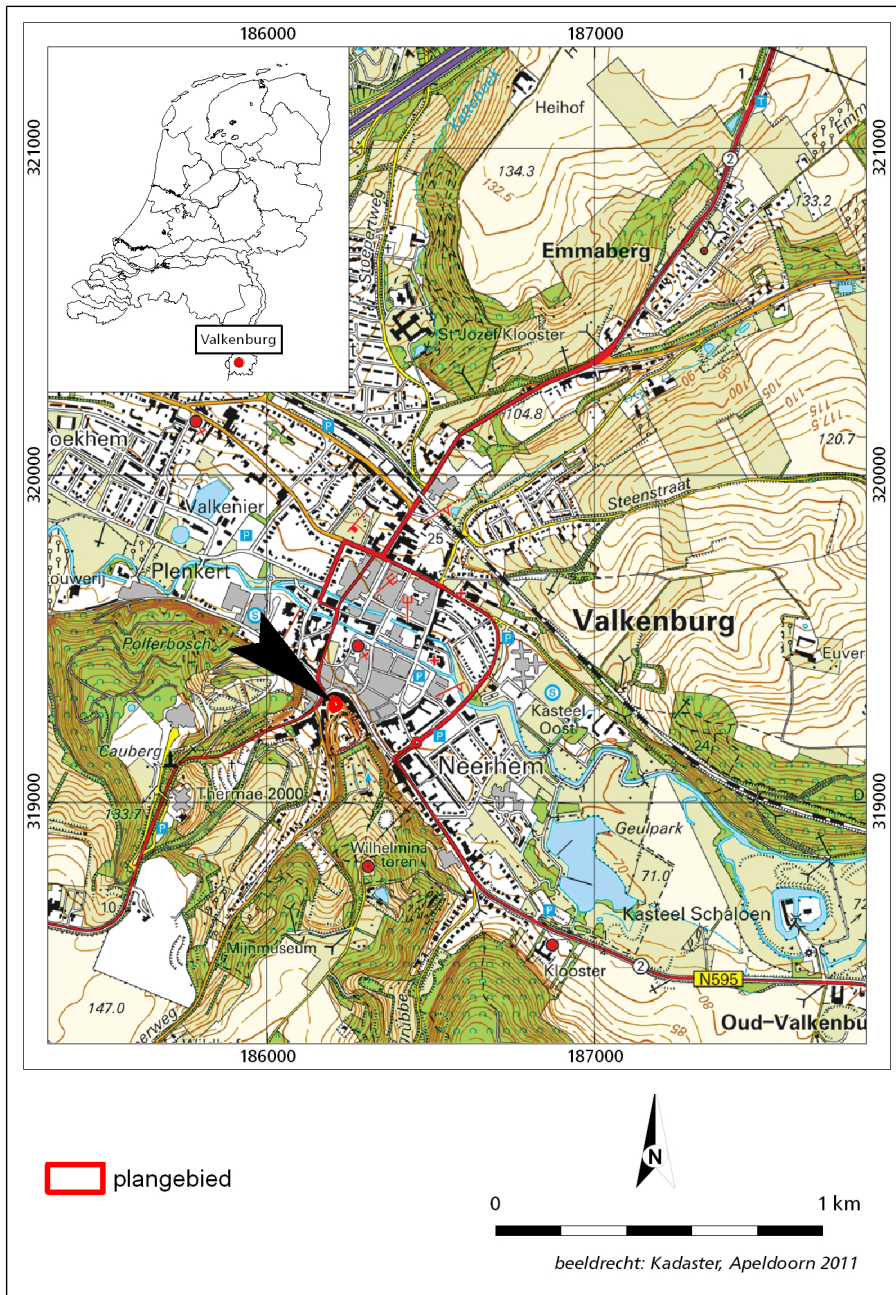
Doel van het onderzoek was het vaststellen van de bodemopbouw ter plaatse van het te ontwikkelen horecagebouw. Hierbij diende bepaald te worden in hoeverre er sprake is van relevante archeologische resten en wat de inhoudelijke kwaliteit (aard, omvang en datering) en fysieke kwaliteit (gaafheid en conservering) daarvan is¹. Als eindresultaat diende de behoudenswaardigheid van de mogelijk aanwezige archeologisch resten te worden bepaald en dienden aanbevelingen te worden gedaan voor een mogelijk vervolgtraject.

Het onderhavige rapport is een verslag van het onderzoek met een waardering van de vindplaats conform KNA 3.2. Op basis van deze waardering kan de bevoegde overheid gevraagd worden een besluit te nemen over het vervolgonderzoek.

Bij het onderzoek was de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) bevoegde overheid, vertegenwoordigd door drs. J. van Doesburg. Het veldteam bestond uit drs. S.A.L. Peters (projectleider) en drs. L. Dentener (veldtechnicus) van BAAC bv. Het machinale graafwerk werd verricht door de firma Moermans BV uit Geleen. Verder waren Ir. T. Bauer (bouwhistoricus TU Delft) en prof. drs. H.L. Janssen (bijzonder hoogleraar kastelenkunde RUL Leiden) op vrijwillige basis bij het veldwerk betrokken.

1 Mooren 2011.

Afb. 1 Het plangebied.

1.2 Ligging en aard van het terrein

De kasteelruïne van Valkenburg bevindt zich in het zuidwestelijk deel van de oude kern van het stadje Valkenburg aan de Geul (afb. 1). Het onderzoeksgebied ligt op het voorburchtterrein van het kasteel dat wordt aangeduid met de naam Hazelderhof. Dit terrein ligt direct ten noorden van de wat hoger gelegen kasteelruïne.

Kasteel Valkenburg ligt op een uitloper van de Heunsberg, een mergelrots, aan de zuidzijde van het historische centrum van Valkenburg. De Heunsberg wordt ter hoogte van het kasteel aan de westkant begrensd door de Daalhemerweg en het Grendelplein, aan de noordkant door de Muntstraat, en aan de oostkant door de Berkelstraat.

Het voorburchtterrein werd tijdens het onderzoek nog gebruikt voor horecadoeleinden. Aan de zuidwestzijde stond een horecagebouw met een terras en aan de noordoostkant stond een overkapping waaronder modellen van het kasteel waren opgesteld. Het hele terrein was voorzien van bestrating. Naast de proefsleuf waren een aantal betonnen waterbassins aanwezig. Het totale plangebied heeft een oppervlakte van circa 13400 m². Bij het proefsleufonderzoek is circa 72 m² onderzocht.

1.3 Administratieve gegevens

Onderzoekgegevens

Type onderzoek	proefsleufonderzoek
Datum veldwerk	3-5 oktober 2011
Uitvoerder	BAAC bv, vestiging 's-Hertogenbosch Graaf van Solmsweg 103 5222 BS 's-Hertogenbosch 073 – 613 6219
Projectleider	Drs. S.A.L. Peters s.peters@baac.nl
BAAC-rapport	A-11.0301
Opdrachtgever	Kieft Partners Bouwadvies
Bevoegde overheid	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed RCE
Beheer documentatie en vondstmateriaal	BAAC bv gedurende de uitwerking van het onderzoek. Na de uitwerking worden de vondsten en de documentatie overgedragen aan het provinciaal depot Limburg.

Locatiegegevens

Provincie	Limburg
Gemeente	Valkenburg aan de Geul
Plaats	Valkenburg
Toponiem	Kasteel Valkenburg, Grendelplein 13
Kaartblad	62A
Oppervlakte plangebied	13400m ²
Oppervlakte onderzoeksgebied	72m ²
RD-coördinaten	X1: 186219, Y1: 319287 X2: 186214, Y2: 319297 X3: 186218, Y3: 319299 X4: 186244, Y4: 319289
Monumentnr.	47164, 36769
CMA-code	69B-029

Gegevens Archis

Onderzoeksmeldingsnr.	48625
AMK-terrein	47164 (Terrein van zeer hoge archeologische waarde)
Periode(s)	LMEA, LMEB

2 Onderzoekskader

2.1 Landschappelijke context

De stad Valkenburg aan de Geul en het kasteel van Valkenburg bevinden zich in het Zuid-Limburgse lössgebied. Het gebied kenmerkt zich door een voor Nederlandse begrippen opvallend sterk reliëf met een hoogteligging variërend tussen ongeveer 60 en 300 m +NAP. De ondergrond bestaat uit gesteente uit het Carboon.² Hierop liggen mariene kalk- en mergelafzettingen uit het Boven-Krijt.³ De krijtlagen, plaatselijk bekend als mergel, werden al sinds de Romeinse tijd in steengroeven in blokken uitgezaagd om als bouwstenen te dienen. De oude mergelgroeven zijn tegenwoordig bekend als grotten, zoals de grotten van Valkenburg. Het zogenaamde plateaulandschap is doorsneden door het dal van de rivier de Geul. Langs de randen van het Geuldal zijn steile hellingen aanwezig die zijn uitgesleten in de onderliggende kalksteen of mergel, terwijl het Geuldal zelf gekenmerkt wordt door een dunne laag alluvium van grind en verspoelde löss.

Het kasteel ligt op een uitloper van Krijt kalksteen of mergel met de naam Heunsberg, ook wel Kasteelberg genaamd. Onder de kasteelruïne bevindt zich de Fluweelengrot die waarschijnlijk in de 11^e of 12^e eeuw ontstond door de winning van mergel voor de bouw van het kasteel. Het maaiveld in het onderzoeksgebied op de Hazelderhof bevindt zich op 84,5 m +NAP (afb. 2).

Afb. 2 De onderzoekslocatie gezien vanaf de kasteelruïne.

- 2 Geologisch tijdvak.
- 3 Geologisch tijdvak.

2.2 Historische achtergrond

2.2.1 Eigenaars en bewoners van het kasteel

De basis voor het machtscentrum Valkenburg werd gelegd in de 10^e en de 11^e eeuw. Als gevolg van het zwakke koninklijke gezag in de Maasregio kwamen in deze periode allerlei territoriale heersers op.⁴ Ook Valkenburg groeit in deze periode uit tot een machtscentrum. In de late 11^e eeuw is de plaats in handen van Thibalt, die tevens heer van Voeren was.⁵ Aangenomen wordt dat Thibalt een eerste versterking in Valkenburg heeft gebouwd.⁶ Hoewel weinig bekend is over deze Thibalt weten we dat hij in 1106 kinderloos overlijdt, en zijn bezittingen in Valkenburg nalaat aan zijn vrouw Guda.

Rond 1115 kwam de plaats in handen van de heren van Heinsberg, die zich hierna ook heren van Valkenburg noemden. Er volgde een periode van ruim twee eeuwen waarin Valkenburg eigendom bleef van deze familie. In 1352 stierf de Valkenburgse dynastie uit, met het overlijden van Jan I van Valkenburg. Zijn erfenis ging over op zijn zussen, maar deze overdracht verliep niet zonder problemen. Er waren namelijk ook mannelijke leden van het huis Valkenburg die aanspraak maakten op de bezittingen. Er volgde een machtsstrijd, die pas in 1364 werd beslecht. De heerlijkheid Valkenburg werd toen gekocht door de hertog van Brabant en werd vanaf die tijd bestuurd door de drossaards van het kasteel en het land van Valkenburg. De drossaards resideerden in het kasteel tot 1672 toen het kasteel definitief verwoest werd.⁷

2.2.2 Bouwgeschiedenis van het kasteel

Kasteel Valkenburg is een hoogteburcht, een zeldzaam type voor Nederland. De plattegrond is in belangrijke mate bepaald door de vorm van het terrein, de Heunsberg. Door de vele bouwfases, verwoestingen en aanpassingen heeft het kasteel een gecompliceerde bouwgeschiedenis. Op basis van archeologische, bouwhistorische en historische gegevens is een reconstructie gemaakt van de architectonische ontwikkeling van het kasteel (afb. 3). Een systematische uitwerking en synthese van al deze onderzoeksgegevens moet nog plaatsvinden. Hieronder volgt een beknopte samenvatting van de gereconstrueerde bouwgeschiedenis.⁸

De geschiedenis van het kasteel van Valkenburg gaat vermoedelijk terug tot in de late 11^e eeuw. Aangenomen wordt dat in 1087 is begonnen met de bouw van een eerste versterking, in opdracht van Thibalt van Voeren (Fouron). Rond 1115 is Valkenburg in handen van het geslacht Heinsberg. Gozewijn I, heer van Heinsberg, liet toen een rechthoekige stenen woontoren op het terrein bouwen. Mogelijk was deze omgeven met een aarden wal met houten palissade. Deze bouwfase was geen lang leven beschoren. Al in 1122 werd het kasteel tijdens een belegering door de graaf van Leuven en de Duitse keizer Hendrik V vernietigd. Vervolgens heeft men een enorme zestienhoekige donjon met een doorsnede van circa 16 m en een muurdikte van ongeveer 2 m gebouwd. Op basis van opgravingsresultaten wordt deze gedateerd in de 2^e helft van de 12^e eeuw. Niet lang na de bouw van de donjon werd een schildmuur opgetrokken. Ook de donjon is kennelijk al snel weer verwoest. Kort na 1200 werd het kasteel belegerd en ingenomen door keizer Frederik II en de bisschop van Luik

4 Hupperetz 2005, 17-23.

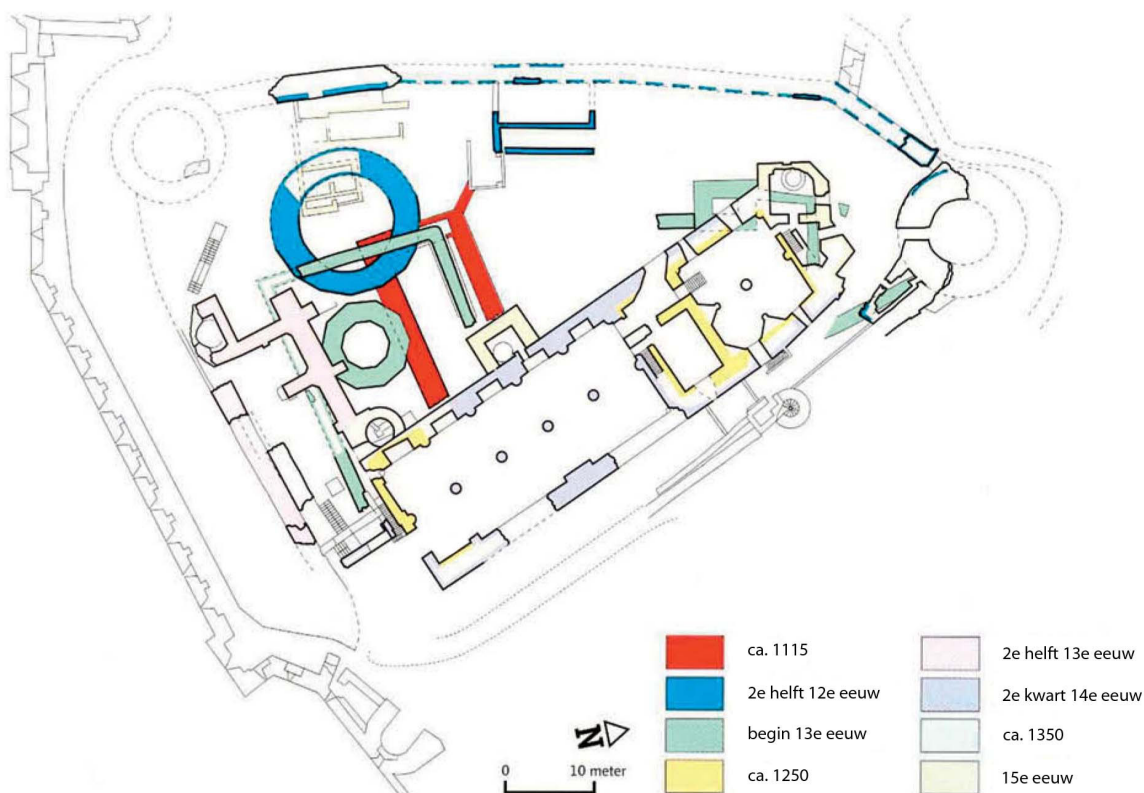
5 Schurgers, Notten & Pluymaekers 1979, 57-64.

6 Van Doesburg & De Kort 2010, 13.

7 Renaud 1979.

8 Zie o.a. Renaud, 1979; Renaud 1984; Hupperetz, Olde Meierink & Ronnes 2007; Bauer 2010; Soenthgerath 2010.

Afb. 3 De bouwgeschiedenis van het kasteel van Valkenburg.

Na de belegering bestond het kasteel uit een rechthoekige schildmuur die een binnenplaats omsloot. Midden op die binnenplaats stond een tienhoekige toren van mergel. Niet veel later werd het complex uitgebreid met een rechthoekige toren, op enkele tientallen meters ten noorden van de tienhoekige toren. De rechthoekige toren werd in het midden van de 13^e eeuw afgebroken, om plaats te maken voor de voorganger van de huidige, monumentale oostvleugel. Dit bouwwerk is vervolgens uitgebreid met een haaks daarop staande zuidvleugel.

In 1328 is het kasteel opnieuw het toneel van gevechten. Troepen van Hendrik III van Brabant belegeren het kasteel, en nemen het vervolgens in. Waarschijnlijk zijn de oost- en zuidvleugel zwaar beschadigd geraakt bij deze gevechten, want kort daarna wordt besloten tot een algemene herbouw van de nog bestaande oostvleugel. Het gebouw heeft nu een onderkelderde gotische ridderzaal en een kapel. Enkele jaren later werd ook de zuidvleugel herbouwd.

Omdat het kasteel in 1365 in handen komt van de hertog van Brabant wordt de reconstructie van de verschillende bouwfases vanaf dan iets makkelijker. Verbouwingen en aanpassingen aan het kasteel kunnen vanaf dat moment worden afgeleid uit de rekeningen van de door de hertogen aangestelde drossaard. Zo weten we dat in de 15^e eeuw de putkamer, de voorpoort en andere nevenruimtes werden gebouwd. In 1465 werd het kasteel zwaar beschadigd door de belegering van de Luikenaren. In de 16^e en de 17^e eeuw werd het kasteel meerdere malen hersteld. In 1568 namen de Spanjaarden het kasteel in,

waarna het zwaar beschadigd werd bij de herovering door Staatse troepen in 1644. Hierop volgde een provisorisch herstel. Op 10 december 1672 werd het kasteel vervolgens opgeblazen door Staatse troepen. Deze klap kwam het nooit meer te boven: de verwoeste gebouwen werden niet meer opgebouwd.

2.3 Archeologische achtergrond

2.3.1 AMK status

Op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) is kasteel Valkenburg aangegeven als Archeologisch Rijksmonument. Het monument heeft de status "terrein van zeer hoge archeologische waarde", en is als zodanig beschermd. De historische kern van de stad Valkenburg is eveneens een Archeologisch Monument, te weten een "terrein van hoge archeologische waarde".

2.3.2 Archeologisch onderzoek op het kasteel

Kasteel Valkenburg kent een uitgebreide geschiedenis van archeologisch onderzoek. Vanaf de jaren 30 van de twintigste eeuw hebben op verschillende plekken op het kasteelterrein, in verschillende campagnes, opgravingen plaatsgevonden. In het begin van de jaren 30 heeft de Stichting Kasteel van Valkenburg onderzoek uitgevoerd direct buiten het eigenlijke kasteelterrein. Dit werd in de periode tussen 1938 en 1941 gevolgd door een onderzoek waarbij de ophogingslagen op het binnenplein zijn afgegraven en de fundamenten van een zestienhoekige toren werden blootgelegd.⁹ In 1950-1951 is door J.G.N. Renaud wederom een onderzoek uitgevoerd op het binnenterrein, waarbij twee proefsleuven zijn gegraven ten westen van de Ridderzaal.¹⁰ Dit onderzoek is van belang voor de stratigrafie van het kasteel en de datering daarvan met behulp van vondstmateriaal.

Het meest uitvoerige onderzoek op het kasteelterrein heeft plaatsgevonden in de periode tussen 1972 en 1979. In het kader van een grootschalige consolidatie- en restauratiecampagne zijn onder leiding van J.G.N. Renaud en H.L. Janssen een aantal opgravingen uitgevoerd. Hierbij werden een ronde traptoren, een tienhoekige toren, een rechthoekige toren en een zestienhoekige toren vrijgelegd. Over het vele onderzoek uit die periode heeft Renaud een artikel geschreven bij wijze van tussenbalans.¹¹ Een systematische uitwerking en synthese van deze gegevens moet nog plaatsvinden.

Tussen 2007 en 2008 zijn door de RCE op en rondom het kasteel enkele opgravingsputten aangelegd voorafgaand aan restauratie en consolidatie werkzaamheden.

Jaar	Omschrijving
1930-1931	Archeologisch onderzoek door de Stichting Kasteel van Valkenburg.
1938-1941	Archeologisch onderzoek door de Stichting Kasteel van Valkenburg.
1950-1951	Archeologisch onderzoek door de ROB. o.l.v. Renaud.
1972-1979	Archeologisch onderzoek door de ROB. o.l.v. Renaud en Janssen i.s.m. TU Delft.
2007-2008	Archeologisch onderzoek door de RCE.

Tabel 1 Overzicht van de belangrijkste archeologische onderzoeken op het kasteel van Valkenburg.

⁹ Sprenger 1939.

¹⁰ Renaud 1957-1958.

¹¹ Renaud 1984.

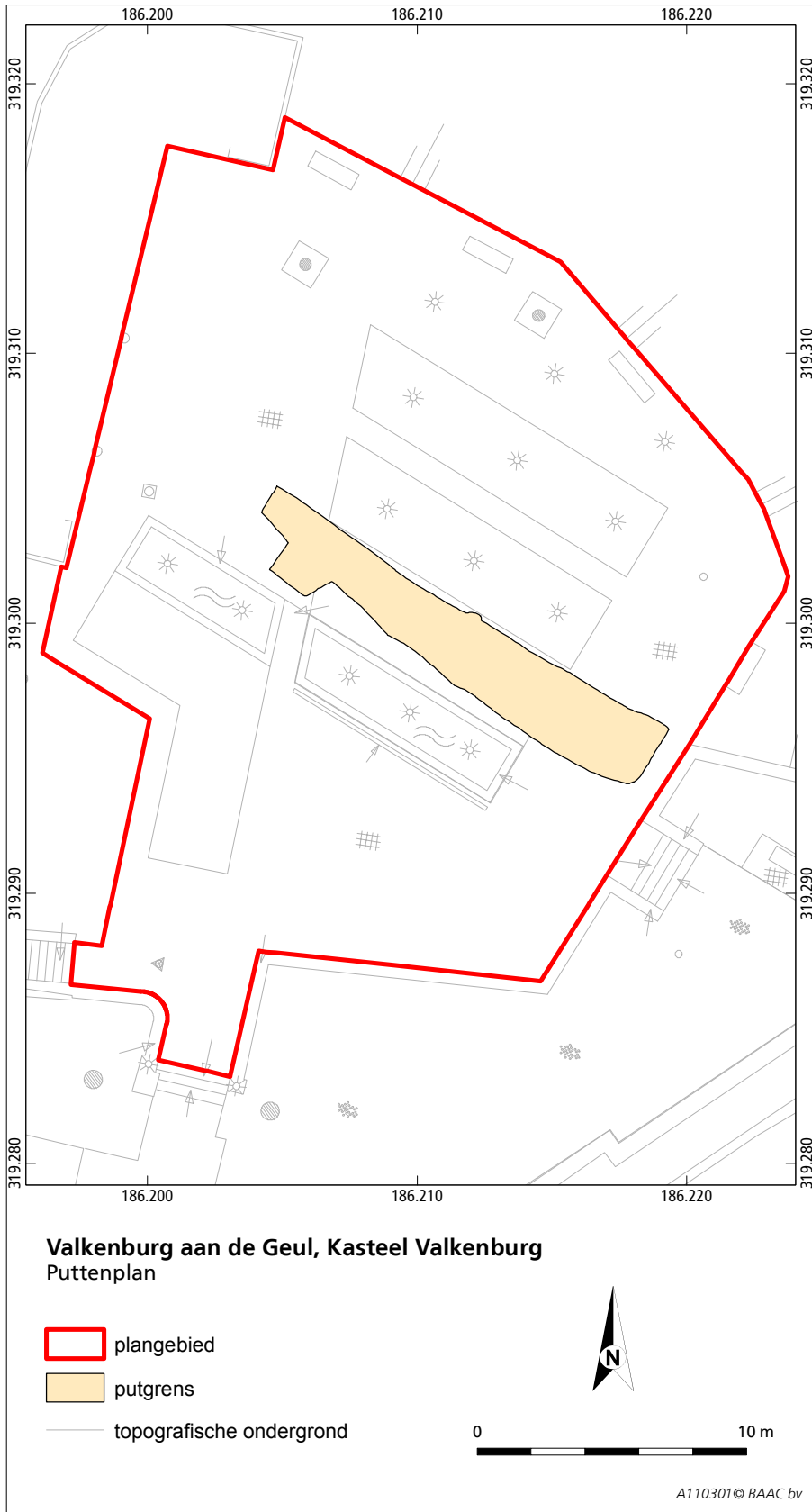
2.4 Onderzoeksvragen

Doel van het onderzoek in 2011 was het vaststellen van de bodemopbouw ter hoogte van de te ontwikkelen zone (horecagebouw) op het voorburchterrein van kasteel Valkenburg. Hierbij is allereerst gekeken naar het voorkomen, de omvang en diepte van eventuele (sub)recente verstoringen. Verder is bepaald in hoeverre er sprake is van relevante archeologische resten en wat de inhoudelijke kwaliteit (aard, omvang en datering) en fysieke kwaliteit (gaafheid en conservering) daarvan is. Als eindresultaat is de behoudswaardigheid van de mogelijk aanwezige archeologische resten bepaald en worden aanbevelingen gedaan voor een mogelijk vervolgtraject (vrijgave, geheel of gedeeltelijk opgraven of begeleiding).

Om tot dit doel te komen dienden de volgende onderzoeksvragen beantwoord te worden:¹²

1. *Op welke manier werd het terrein door de eeuwen heen gebruikt en welke aanwijzingen voor (sub)recente verstoringen zijn er?*
2. *Zijn er archeologische resten van bewoning/bebouwing in de ondergrond aanwezig? Indien dit het geval is:*
3. *Wat is de omvang en vorm in horizontale en verticale zin van deze bebouwing?*
4. *Wat is de fasering van deze bebouwing?*
5. *Wat is de datering van de verschillende fases?*
6. *Wat is de functie van deze bebouwing?*
7. *Zijn er aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten? Zo ja:*
8. *Waaruit bestaan deze aanwijzingen?*
9. *Aan welk ambacht kunnen ze worden toegeschreven.*
10. *Zijn er sporen van parcelering aanwezig? Zo ja:*
11. *Wat is de aard van de perceelsgrenzen?*
12. *Wat is de datering van de oudste perceelsgrenzen?*
13. *Komen de perceelsgrenzen overeen met de huidige perceelsgrenzen en zo nee, hoe heeft de parcelering zich door de eeuwen heen ontwikkeld?*
14. *Waarop is de parcelering georiënteerd?*
15. *Zijn er nog min of meer gesloten vondstcomplexen aanwezig op het terrein in de vorm van afvalkuilen, beerputten of afvalpakketten? Zo ja:*
16. *Wat is de datering van deze vondstcomplexen?*
17. *Wat is de samenstelling van de vondstcomplexen?*
18. *Welke uitspraken kunnen er op basis van de vondstcomplexen worden gedaan over de status van de bewoners en over hun eet- en leefgewoontes?*
19. *Wanneer en hoe is het terrein ontgonnen?*
20. *Wat kan er worden gezegd over de natuurlijke ondergrond en het landschap voorafgaand aan de ontginning van het terrein?*
21. *Wat is de relatie tussen de bewoning en het natuurlijke landschap?*

12 Mooren 2011.

Afb. 4 Het puttenplan.

De volgende specifieke onderzoeksvragen dienden beantwoord te worden indien vestingwerken zouden worden aangetroffen:

21. *Zijn er nog resten van de schildmuur of andere vestingwerken aanwezig?*
22. *Wat is de omvang en vorm hiervan in horizontale en verticale zin?*
23. *Wat is de fasering van de schildmuur of andere vestingwerken?*
24. *Wat is de datering van (verschillende fases van) de schildmuur of andere vestingwerken?*
25. *Wat kan er gezegd worden over het opgaande werk van het huidige of voorgaande bouwdeel (oriëntatie, muurdikte, vensters, schietgaten specifieke functie, onder andere door informatie uit nog aanwezig opgaand muurwerk en omgevallen muurwerk.*
26. *Wat kan op basis van de aangetroffen (losse of secundair verwerkte) bouwfragmenten gezegd worden over het uiterlijk en de status van het kasteel?*
27. *Welke aanwijzingen zijn er voor de diverse belegeringen en verwoestingen van het kasteel?*

2.5 Werkwijze

2.5.1 Veldwerk

Bij het onderzoek is een proefsleuf aangelegd op de Hazelderhof. Omdat deze locatie niet bereikbaar is met een grote kraan is er voor gekozen om de graafwerkzaamheden uit laten voeren door een minigraver. Deze minigraver is met behulp van een telescoopkraan vanaf het Grendelplein op het kasteelterrein getakeld. Bij de keuze voor de minigraver speelde naast de bereikbaarheid ook de beperkte ruimte op de onderzoekslocatie een rol. Omdat de grond uit de proefsleuf niet kon worden afgevoerd was de bewegingsruimte voor de kraan namelijk beperkt. Door de beperkte reikwijdte van de graafmachine en de diepte van de sleuf konden steeds maar kleine delen van het opgravingsvlak worden aangelegd.

Er is een proefsleuf aangelegd met een breedte van 4 meter en een lengte van 18 meter (zie afb. 4 en 5). Het eerste vlak is aangelegd op 82,40 m +NAP, circa 2,50 m onder het maaiveld. Aan de twee uiteinden van de proefsleuf is vlak 1 verdiept naar vlak 2 om nadere informatie te krijgen over zowel de natuurlijke ondergrond als het verloop van een mergelwand met kapsporen die tijdens het verdiepen werd aangetroffen. Deze vlakken zijn aangelegd op 81,80 m +NAP, ofwel 3,10 m onder het maaiveld. De vlakken en profielen zijn gefotografeerd en getekend op schaal 1:20. Tevens is een aanzicht van een mergelwand gefotografeerd en getekend. Uit de vlakken en de profielen zijn vondsten verzameld, evenals uit de lagen die tijdens het ontgraven van de proefsleuf zijn verdiept en verwijderd.

Afb. 5 Proefsleuf 1 met op de achtergrond de kasteelruïne.

2.5.2 Uitwerking

Na afronding van het veldwerk zijn de opgravingsplattegrond en de profielen gedigitaliseerd. De aangetroffen grondsporen zijn geanalyseerd en de beschrijving en aard zijn ingevoerd in een sporendatabase. Vondstmateriaal, bestaande uit natuursteen, bouwkeramiek, aardewerk is gedetermineerd en ingevoerd in een vondstendatabase. De fragmenten dierlijk bot en (oven)slak zijn vanwege het inventariserend karakter van dit onderzoek nog niet gedetermineerd. Aanbevolen wordt om deze vondsten bij de uitwerking van het vervolgonderzoek te laten determineren. Tijdens het proefsleufonderzoek zijn nog geen contexten aangetroffen die geschikt zijn voor archeobotanisch onderzoek (macroresten of pollenonderzoek). Het aangetroffen houtskool is weliswaar bemonsterd, maar omdat wordt verwacht dat bij een eventueel vervolgonderzoek mogelijk betere of meer contexten gevonden worden, is in deze fase van het onderzoek nog geen 14C-datering uitgevoerd. Daarnaast levert het aardewerk in deze fase van het onderzoek al een redelijk betrouwbare relatieve datering voor de betreffende lagen.

3 Resultaten

Bij het onderzoek zijn in totaal drie structuren van mergel aangetroffen en 16 grondsporen (afb. 6, 7, 8 en 9). De grondsporen zijn door de kalkrijkdom van de ondergrond en de afdekking door jongere ophogingslagen goed bewaard gebleven. Met behulp van het vondstmateriaal kunnen de grondsporen goed gedateerd worden.

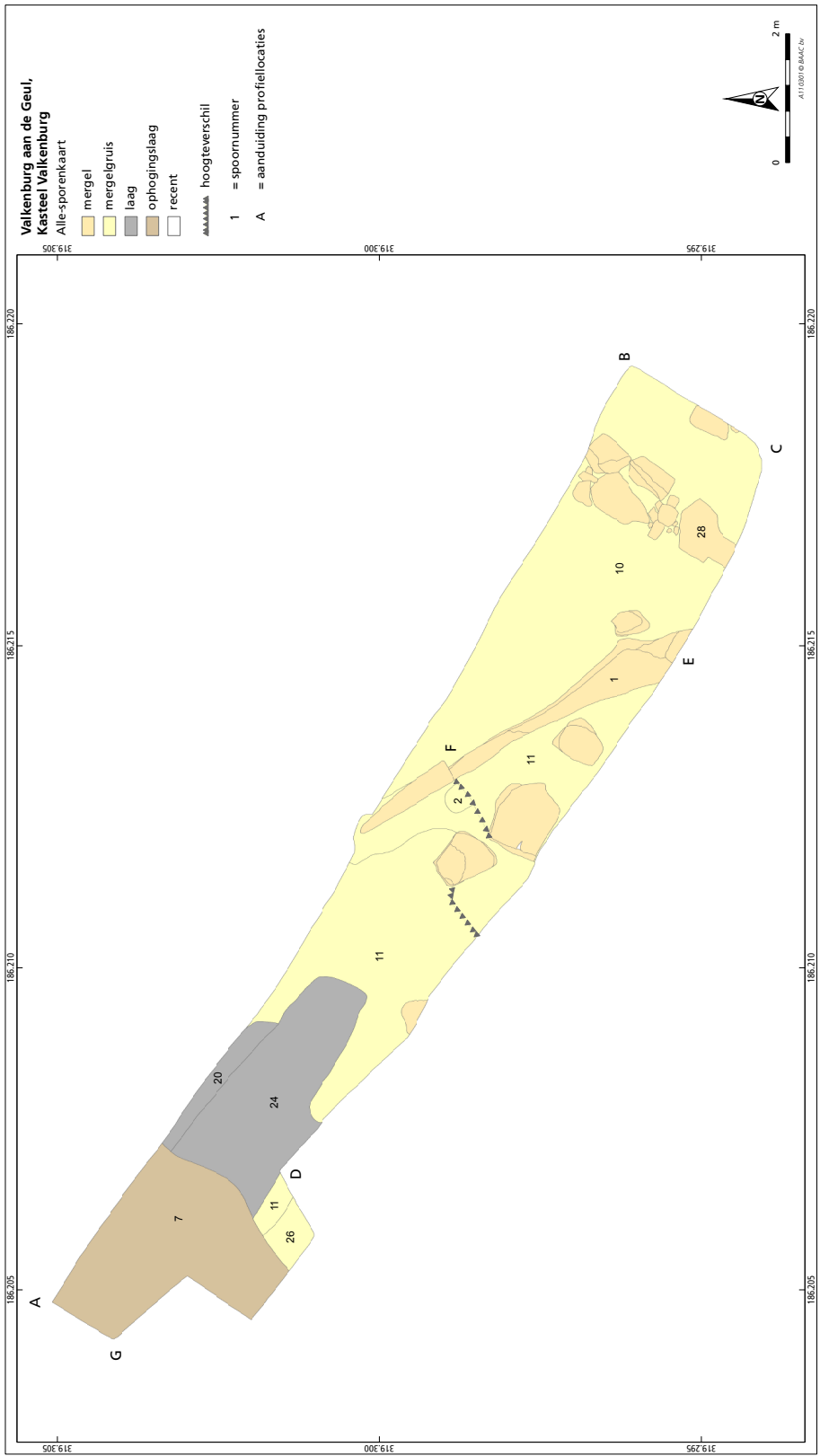
3.1 Bodemopbouw

In de profielen is te zien dat de proefsleuf is aangelegd op een terrein dat voorheen een sterk niveauverschil had. Deze helling van de Heunsberg, een mergelrots, is in de loop van de tijd door ophogingslagen genivelleerd. Aan de westzijde van de sleuf lijkt de diepte van de natuurlijke ondergrond onder het vlak vastgesteld te zijn. Deze natuurlijke ondergrond is met een edelmanboor vanaf vlak 2 bereikt. De bodem bestaat uit vast mergel-gesteente waarvan de bovenzijde zich op 81,10 m +NAP bevindt, dus op circa 3,8 m onder de bestrating (en 70 cm onder vlak 2). Toch moet er rekening mee gehouden worden dat er een groot brok losse mergel is aangeboord, en dat er dus geen sprake is van natuurlijke ondergrond.

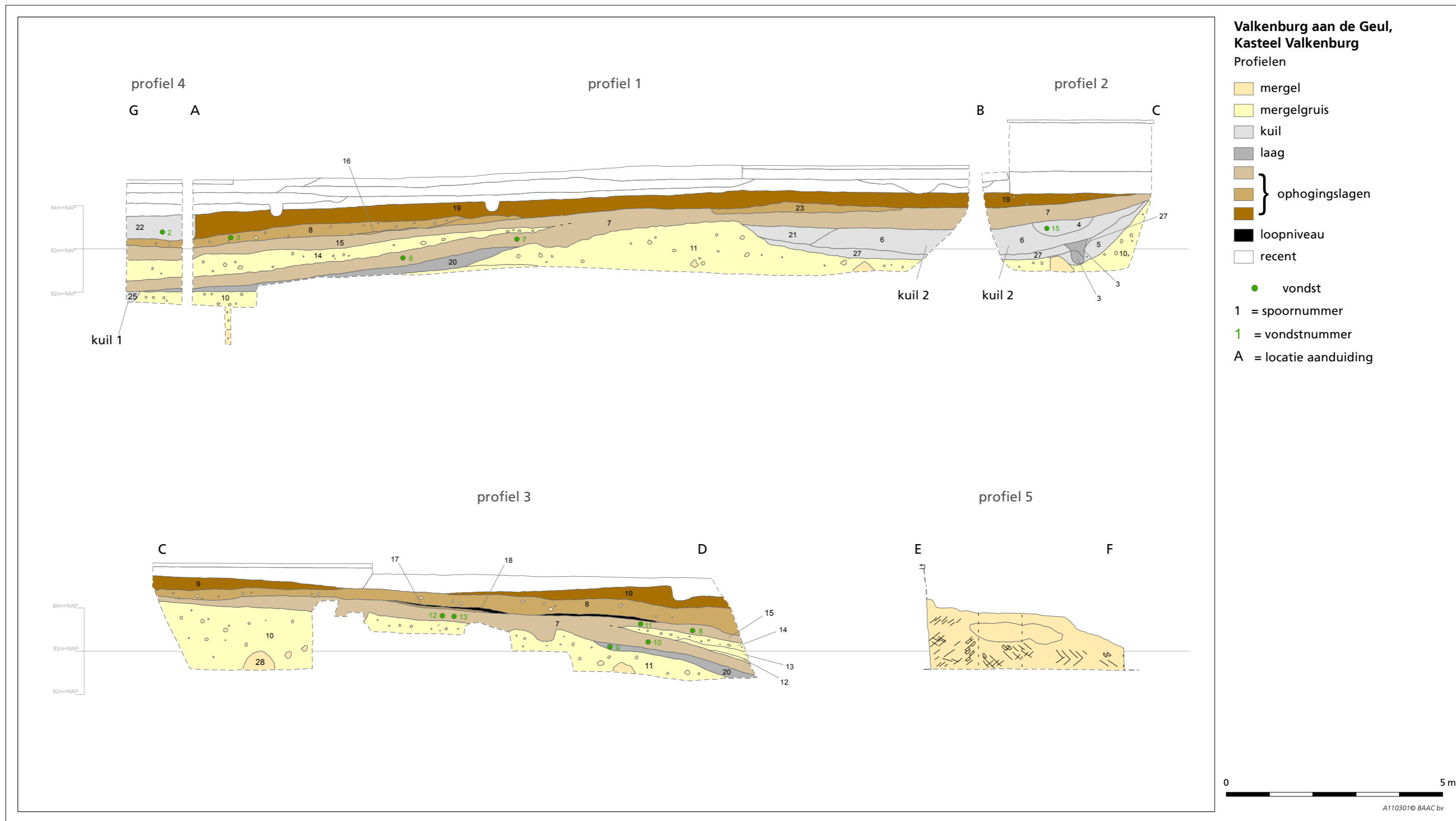
Aan de oostzijde van de proefsleuf is een deel van het vaste mergelgesteente tot 84,10 m +NAP, 80 cm onder de huidige bestrating bewaard gebleven. Het gaat om een wand die in het natuurlijke gesteente is uitgehakt. Aan weerszijden zijn kasporen zichtbaar die met minimaal drie verschillende gereedschappen zijn aangebracht (zie afb. 9). Op één wand zijn roetsporen zichtbaar, mogelijk ontstaan door verlichting of een open vuur (stookplaats).

Over de interpretatie van deze mergelwand met kasporen bestaat nog geen definitief uitsluitsel. Een van de mogelijkheden is dat de mergelwand het (oorspronkelijk tussenliggende) restant is van twee in de mergel uitgehakte gangen. Een overhellend deel van de wand zou de aanzet van een gewelf kunnen zijn. Ook de grote brokken mergel die aan weerszijden van de mergelwand gevonden zijn, pleiten voor deze mogelijkheid. Deze brokken hebben aan één zijde kasporen en kunnen van de ingestorte gewelven of gangen afkomstig zijn. Alhoewel de mergelwand en de mogelijke gangen voor wat de richting betreft op het kasteel georiënteerd zijn, kunnen over de relatie tussen de mogelijke gangen en het kasteel nog geen definitieve uitspraken worden gedaan.

Een andere mogelijkheid is dat de mergelwand is ontstaan bij de winning van mergel in dagbouw. Het gewonnen materiaal zou toegepast kunnen zijn als bouw materiaal. De vraag is of de op deze locatie aangetroffen mergelkwaliteit daarvoor geschikt was.

Afb. 6 Proefsleuf 1, vlak 1.

Afb. 7 Proefsleuf 1, profielen.

3.2 Sporen

In het mergelpuin waarmee de ruimten aan weerszijden van de mergelwand opgevuld werden, bevonden zich de sporen van twee kuilen (afb. 6 en 7). Kuil 1 (spoor 25) kwam aan het licht bij de aanleg van vlak 2 aan de westzijde van de sleuf. Het gaat om een spoor met een noord-zuid oriëntatie. De vulling bestaat uit licht grijs mergelgruis en löss. Omdat een deel van het spoor buiten de proefsleuf lag en niet onderzocht kon worden is de aard van het spoor niet zeker. In de vulling zijn geen vondsten aangetroffen.

Kuil 2 (spoor 3, 4, 5, 6, 20, 21) bevond zich aan de oostzijde van de proefsleuf. De vulling bestond uit wit tot geel mergelgruis.

Door de minieme kleurverschillen en de grove mergelpuinbrokken onder het spoor was de vulling nauwelijks te onderscheiden van het mergelpuin waar deze kuil in uitgegraven werd. Pas bij de bestudering van de profielen kon de grens van het spoor bepaald worden. De onderste lagen van de kuil bestaan uit verbrand en onverbrand mergelgruis en enkele brokjes houtskool (afb. 7, nr. 5 en 20). Door deze twee lagen die vermoedelijk de bodem van kuil hebben gevormd is een paalkuil gegraven (afb. 7, nr. 3). Mogelijk gaat het hier om een kuil waarin ambachtelijke activiteiten zijn uitgeoefend. Het paalspoor kan onderdeel zijn geweest zijn van een houten gebouw. In dat geval kan het om een zogenaamde hutkom gaan. Nadat deze kuil zijn functie had verloren is deze opgevuld met mergelpuin en –gruis (afb. 7, nr. 4, 6 en 21). Uit deze vulling is een scherp Andenne/Maasvallei-aardewerk afkomstig uit de periode 1050-1225. Op basis hiervan kan worden bepaald dat de kuil of hutkom na 1050 uitgegraven moet zijn. De groeves of gangen en de opvulling van mergelpuin zijn ontstaan

Afb. 8 Proefsleuf 1, vlak 1
gezien naar het oosten.

vóór de aanleg van deze kuil of hutkom. Laag 20 dateert uit dezelfde periode als kuil 1 en kuil 2 of uit de periode kort na het dichtgooien van deze kuilen (afb. 6 en 7, nr. 11, 20, 24, 25).

Kuil 1, kuil 2 en de laag zijn afgedekt door een ophogingslaag van grijsbruine löss. (afb. 6 en 7 nr. 7). Uit de, relatief grote hoeveelheid, vondsten kan worden afgeleid dat deze laag tot omstreeks 1300 of kort daarna in gebruik was.

Mogelijk gaat het om een ophogingslaag/loopniveau waarin gedurende de 13^e eeuw vondstmateriaal terecht kwam.

Na 1300 is een laag mergelpuin opgebracht. Dit materiaal kan afkomstig kan zijn van bouwwerkzaamheden (afb. 7, nr. 12-14). Daarna volgen een ophogingslaag (afb. 7, nr. 15), een loopniveau met stukjes houtskool (afb. 7, nr. 17 en 18), en vier ophogingslagen (respectievelijk afb. 7, nr. 15, 16, 8, 9 en 19). Deze lagen van grijsbruine tot donkerbruine löss bevatten uitsluitend vondstmateriaal uit de (late) 13^e eeuw. Sporen uit de periode tussen de late 13^e en het begin van de 14^e eeuw en de 17^e eeuw ontbreken geheel. Aan de westzijde van de proefsleuf is een kuil aangetroffen uit het tweede of het derde kwart van de 17^e eeuw. De functie van deze kuil is niet bekend. De ophogingen uit de 13^e of het begin van de 14^e eeuw en deze kuil zijn afgedekt door ophogingen uit de 19^e en 20^e eeuw.

Afb. 9 Detail van de mergelwand met kasporen.

3.3 Vondsten

Bij het onderzoek zijn in totaal 128 vondsten verzameld (zie tabel 1). Er zijn zowel vondsten verzameld uit de vlakken en profielen als uit de losse grond uit de proefsleuf. Het betreft achttien fragmenten natuursteen, zeven fragmenten bouwkeramiek, 92 aardewerkscherven tien stuks dierlijk bot en een fragment (oven)slak. Het dierlijk bot is opvallend goed geconserveerd vanwege de kalkrijkdom van het omliggende mergelpuin. Opmerkelijk is dat al het bouwkeramiek en aardewerk afgezien van twee fragmenten te dateren is tussen 1050 en 1400. Blijkbaar hebben de belangrijkste ophogingen plaatsgevonden tot in de 14^e eeuw. Het aardewerk lag in stratigrafisch ongestoorde posities, waardoor de ophoging van het terrein door de tijd heen goed te volgen is. Tussen het mergelpuin werden ook enkele (grote) bekapte fragmenten gezien, die na bouwhistorische analyse mogelijk meer kunnen vertellen over het uiterlijk van de gangen of groeves, dan wel over de oorspronkelijke hoogteburcht. Deze fragmenten zijn in het kader van het proefsleufonderzoek nog niet verzameld. Hieronder wordt het natuursteen, bouwkeramiek en aardewerk beschreven. De fragmenten dierlijk bot en (oven)slak zijn vanwege het inventariserend karakter van dit onderzoek nog niet gedetermineerd.

Materiaalcategorie	Aantal
aardewerk	92
bouwkeramiek	7
dierlijk bot	10
natuursteen	18
slak	1
Totaal	128

Tabel 2 Overzicht van het aantal vondsten per materiaalcategorie.

3.3.1 Bouwkeramiek

Er zijn in totaal 7 fragmenten bouwkeramiek gevonden. Het gaat in de eerste plaats om een fragment baksteen van roodbakkend aardewerk. Deze halve baksteen heeft een breedte van 11 cm en een dikte van 5 cm. Uitgaande van deze formaten is een datering vanaf omstreeks 1400 tot in de 17^e eeuw mogelijk.

Daarnaast zijn een halve en een complete plavuis aangetroffen. Deze stukken zijn beide gemaakt van roodbakkend aardewerk. De afmetingen zijn 8 x 8,2 x 1,9 en x 2,1 cm. Een exemplaar is bedekt met loodglazuur, bij de ander is eerst een laag witte slib aangebracht en vervolgens een laag loodglazuur.

Deze tegels zijn waarschijnlijk uit een vloer afkomstig.

Twee breuktegeltjes van witbakkend aardewerk zijn voorzien van een laag loodglazuur. Dit soort kleine tegeltjes, hier van 4,7 x 5 x 1,5 en 5 x 1,7 cm, werden veelal verwerkt in vloeren met mozaïekpatronen. Dergelijke vloeren kwamen vooral voor in de 14^e eeuw in belangrijke kerkelijke en adellijke gebouwen.¹³

13 Van Doesburg 2008.

3.3.2 Aardewerk

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn in totaal 92 fragmenten aardewerk uit de volle en late middeleeuwen geborgen. Het grootste deel van de scherven, 54 fragmenten in totaal, is afkomstig uit kuilen en lagen. Een kleiner deel van de scherven, 38 fragmenten in totaal, is verzameld bij de aanleg van de proefsleuf en bij het doorzoeken van de stort. Van deze laatste groep scherven is de spoorcontext niet bekend.

Hieronder worden de aangetroffen aardewerksoorten beschreven. De determinaties zijn gebaseerd op maakwijze, baksel, magering, afwerking, versiering, vorm en type. Voor gedetailleerdere beschrijvingen van de verschillende aardewerksoorten wordt verwezen naar de aangehaalde literatuur.

Aardewerksoort	Aantal
Andenne/Maasvallei-aardewerk	3
Elmpter aardewerk	7
Zuid-Limburgs aardewerk	11
proto-steengoed	38
bijna steengoed	16
grijs steengoed	11
roodbakkend aardewerk	1
witbakkend aardewerk	4
pijpaarde	1
totaal	92

Tabel 3 Overzicht van het aantal aangetroffen scherven per aardewerksoort.

- Andenne/Maasvallei-aardewerk

Andenne/Maasvallei-aardewerk is afkomstig is uit het Midden-Maasgebied, de streek tussen Luik en Namen. In dit gebied werd van de 10^e tot de 14^e eeuw aardewerk geproduceerd dat een groot verspreidingsgebied kende. Het aardewerk kenmerkt zich door een over het algemeen fijn baksel dat lichtgeel, rossig of oranje tot grijs van kleur is en deels is voorzien van loodglazuur. Het bekendste productiecentrum is Andenne, waar vanaf circa 1050 keramiek werd vervaardigd. Hiervan is de typologie vrij goed bekend door de publicatie van Borremans en Warginaire.¹⁴

Bij de opgraving zijn in totaal drie scherven van Andenne/Maasvallei-aardewerk gevonden. Het betreft een wandfragment en twee randscherven. De randen hebben specifieke vorm, het zijn zogenaamde manchetranden die afkomstig kunnen zijn van een kookpot of tuitpot (afb. 10, nr. 1). Ze worden gedateerd tussen 1125 en 1175.

- Zuid-Limburgs aardewerk¹⁵

In een aantal productiecentra in Zuid-Limburg (Brunssum, Schinveld, Nieuwenhagen en Waubach) werd vanaf de tweede helft van de 11^e eeuw tot in de 14^e eeuw aardewerk vervaardigd. Dit aardewerk lijkt in drie baksels te zijn uitgevoerd; een met een fijne magering, een tweede met een grovere magering en vanaf de 13^e eeuw een derde baksel met een nog grovere magering. In dit laatste baksel is het Zuid-Limburgse proto-steengoed uitgevoerd. Zuid-

14 Borremans & Warginaire 1966.

15 Zie onder andere Bruijn 1962-1963; Stoepker 2011.

Limburgs aardewerk is evenals het materiaal uit Pingsdorf vaak versierd met verfstrepen, later in de 12^e en het begin van de 13^e eeuw zijn potten geheel ondergedompeld in een ijzerhoudende kleipap (engobe). Rond 1100 komt ook geglaazuurd aardewerk voor, vergelijkbaar met producten uit Andenne en omgeving. Het baksel is wit tot lichtgeel van kleur, soms ook donkerbruin. Veel potten zijn handgevormd. Het archeologisch onderzoek van Renaud op het kasteel speelt een rol bij de absolute datering van het Zuid-Limburgs aardewerk.¹⁶

Bij het onderzoek zijn in totaal 11 scherven Zuid-Limburgs aardewerk gevonden. Het betreft 10 wandscherven en een randfragment. In geen van de gevallen kon met zekerheid bepaald worden of het aardewerk handgevormd was, of dat het op de draaischijf vervaardigd werd. Geen van de scherven is voorzien van een engobeversiering of –laag. Van twee scherven, waaronder het randfragment, kon worden vastgesteld dat ze afkomstig zijn van een kan. Het afgebeelde stuk dateert uit de periode 1175-1250 (afb. 10, nr. 2).

- Elmpter aardewerk

Elmpter aardewerk werd geproduceerd in de regio Elmpt/Brüggen, maar ook buiten deze regio kwamen productiecentra voor, zoals in Oosterbeek bij Arnhem. Het betreft hoofdzakelijk handgemaakt aardewerk. Het baksel is donker tot lichtgrijs kleur. Vaak is de binnenkant licht gebleven, met een donkere buitenzijde. Kenmerkend is dat van de buitenkant soms schilfers zijn afgebroken, waardoor het lichtere baksel zichtbaar wordt. De potten hebben soms een metaalachtige glans. Het baksel is gemagerd met ongelijk verdeeld grof zandig met soms kleinere en grotere fragmenten kwarts. De begindatering van de productie werd over het algemeen gesteld op het laatste kwart van de 12^e eeuw, tegenwoordig wordt een begindatering rond 1150 aangehouden.¹⁷ De einddatering ligt rond 1350.

Bij het proefsleufonderzoek in Valkenburg zijn 7 scherven van Elmpter aardewerk gevonden. Het gaat om zeven wandscherven met een dikte tussen de 0,5 en 0,7 mm. De fragmenten zijn te klein om de vorm van het oorspronkelijke voorwerp te bepalen. Deze scherven dateren uit de periode 1150-1350.

- Protosteengoed, bijna-steengoed en steengoed

Vanaf omstreeks 1225 werd in Zuid-Limburg proto-steengoed vervaardigd. Dit werd gedraaid en op hoge temperatuur gebakken, maar nog niet zover dat de magering helemaal samensmolt met de kleimassa. In bijna-steengoed is de magering nog net te herkennen. Steengoed werd vanaf omstreeks 1300 gemaakt. Hierbij is de magering niet meer te herkennen. Proto-steengoed werd vaak ondergedompeld in een ijzerhoudende kleipap, wat een paarse kleur tot gevolg had. Buiten Zuid-Limburg is proto-steengoed, bijna steengoed en steengoed onder andere gemaakt in Langerwehe (D) en Siegburg (D).

Bij het onderzoek zijn 38 scherven proto-steengoed aangetroffen waarvan er 24 bedekt zijn met ijzerengobe en drie met ijzerengobe en zoutglazuur. Het gaat om fragmenten van minimaal vier kannen en een potje (afb. 10 nr. 3, 4, 5). Daarnaast zijn er 16 scherven van bijna-steengoed gevonden. Zeven daarvan hebben een afwerking van ijzerengobe en vijf zijn bedekt met ijzerengobe en zoutglazuur. Een van de scherven is met zekerheid afkomstig van een kan. 10 scherven grijs steengoed zijn afgewerkt met engobe en zoutglazuur en een

16 Renaud 1957-1958.

17 Theuws, Verhoeven & Van Regteren Altena 1988.

scherf heeft alleen een engobelaag. Deze scherven zijn afkomstig van minimaal een kan en twee bekers (afb. 10, nr. 6, 7, 8). De steengoed scherven dateren allemaal uit de periode 1300-1375.

- Roodbakkend en witbakkend aardewerk

Roodbakkend aardewerk werd vanaf de 13^e eeuw geproduceerd in productieplaatsen in of in de nabijheid van steden. Over de laat-middeleeuwse productieplaatsen van dit aardewerk in de regio Zuid-Limburg is nog weinig bekend. Het aardewerk werd gemaakt van ijzerhoudende klei en is soms voorzien van loodglazuur. Tot 1500 gaat het over het algemeen om een glazuur van loodsnippers wat een onregelmatig oppervlak gaf, later komt een meer egaal glazuur voor.

Witbakkend aardewerk werd onder andere geproduceerd in het Midden-Maasgebied. Een van de productieplaatsen was de eerder genoemde plaats Andenne waar de productie tot in de 14^e eeuw plaatsvond. Ook in Langewehe (D) werd gedurende de 14^e eeuw witbakkend aardewerk gemaakt.

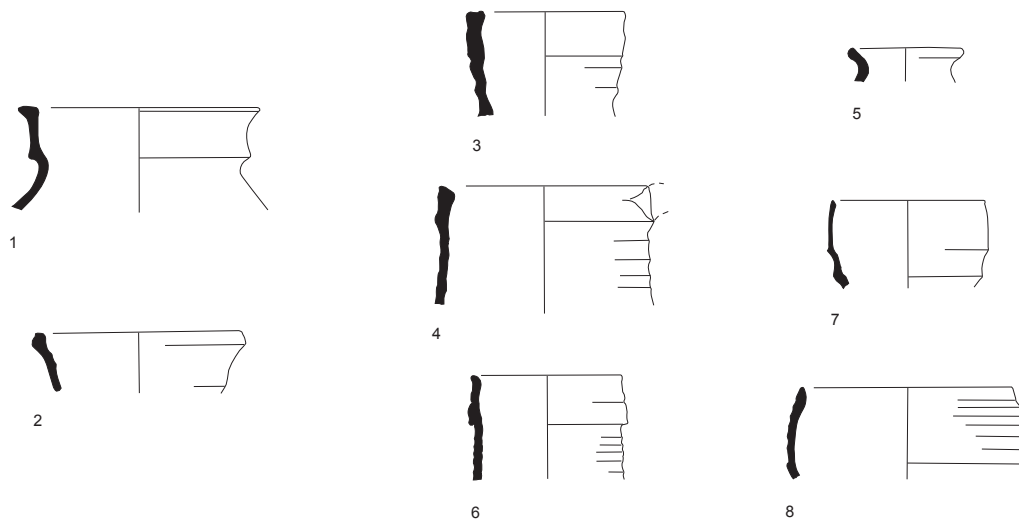
Zowel het aardewerk uit het Midden-Maasgebied als het aardewerk uit Langerwehe is over het algemeen bedekt met loodglazuur.

Bij het onderzoek is een scherv roodbakkend aardewerk gevonden met een onregelmatige loodglazuurlaag. Deze scherv dateert uit de periode 1300-1500. Daarnaast zijn vier scherven van witbakkend aardewerk verzameld die eveneens voorzien zijn van loodglazuur. Deze fragmenten worden gedateerd tussen 1225 en 1400.

- Pijpaarde

Vanaf omstreeks 1580 werden in Nederland kleipijpen van witte pijpaarde gemaakt. Op basis van vormtype en andere kenmerken zoals versieringen merken kunnen kleipijpfragmenten over het algemeen goed gedateerd worden. Bij het onderzoek is een kleipijpfragment gevonden. Het gaat om een kop uit de periode 1625 en 1675.

Afb. 10 Valkenburg, kasteel Valkenburg. Aardewerk. Nr. 1 rand tuitpot of kookpot, Andenne/Maasvallei-aardewerk; nr. 2 rand kan, Zuid-Limburgs aardewerk; nr. 3 rand kan, protosteengoed; nr. 4 rand kan, protosteengoed; nr. 5 rand potje, protosteengoed; nr. 6 rand kan, grijs steengoed; nr. 7 rand beker, grijs steengoed; nr. 8 rand beker, grijs steengoed. Schaal 1:4.

3.3.3 Vondstmateriaal per spoorcontext

Een deel van het vondstmateriaal dat bij het onderzoek werd verzameld is afkomstig uit kuilen en lagen. Het gaat om in totaal 3 fragmenten natuursteen, 2 fragmenten bouwkeramiek, 54 aardewerkscherven en 2 stuks dierlijk bot. Het aardewerk is van belang bij de datering van de afzonderlijke spoorcontexten en voor de (relatieve) chronologie van alle aangetroffen sporen.

Hieronder wordt het aangetroffen vondstmateriaal per spoorcontext beschreven. De spoorcontexten staan in chronologische volgorde.

- *Kuil 1 en 2*

De oudste sporen die bij het proefsleufonderzoek werden aangetroffen zijn kuil 1, (spoor 25), en kuil 2, mogelijk een gebouwstructuur (spoor 3, 4, 5, 6, 20, 21). Uit kuil 1 zijn geen vondsten verzameld, in kuil 2 is een wandscherf van Zuid-Limburgs aardewerk gevonden uit de periode 1050-1225. De twee kuilen zijn afgedekt door laag 7. Zoals hieronder wordt beschreven moet laag 7 omstreeks 1225 of later zijn ontstaan. De kuilen moeten dan ook voor 1225 gedateerd worden.

- *Laag 20*

Uit laag 20 zijn drie scherven verzameld; een scherf Zuid-Limburgs aardewerk en 2 scherven protosteengoed. Een van de twee scherven protosteengoed is een randfragment van een klein potje dat voorzien was van een laag ijzerengobe en zoutglazuur (afb. 10, nr. 5). Het Zuid-Limburgs aardewerkfragment is te dateren tussen 1050 en 1225, de scherven protosteengoed tussen 1225 en 1300. Deze laag moet dan ook na 1225 gedateerd worden.

- *Laag 7*

Uit deze laag is het meeste vondstmateriaal afkomstig. Het betreft twee stukken natuursteen, een fragment bouwkeramiek en 38 aardewerkscherven. Er is een stuk mergel gevonden met kasporen en een stuk leisteen, waarschijnlijk een daklei. Daarnaast is een stuk van een dakpan van roodbakend aardewerk aangetroffen. Het kan een stuk van een zogenaamde holle/bolle pan uit de middeleeuwen zijn of een stuk van een Romeinse dakpan, een zogenaamde imbrex. Mogelijk kan bakselanalyse hierover in de toekomst uitsluitsel geven. Het aardewerk bestaat uit een scherf Andenne/Maasvallei-aardewerk, vier scherven Zuid-Limburgs aardewerk, 23 scherven protosteengoed, 4 scherven bijna steengoed, 2 stuks grijs steengoed, een fragment Elmpeter aardewerk, en drie stuks witbakend aardewerk. Een manchetrand van Andenne/Maasvallei-aardewerk kan afkomstig kan zijn van een kookpot of een tuitpot. Deze randvorm wordt gedateerd tussen 1225 en 1175. Daarnaast zijn nog twee andere potvormen onderscheiden, twee kannen van Zuid-Limburgs aardewerk (afb. 10, nr. 2). Deze dateren uit de periode 1175-1250. Het relatief grote aandeel protosteengoed wijst er op dat de laag vanaf, of na, 1225 ontstaan moet zijn. De twee scherven grijs steengoed uit het einde van de 13^e of de eerste helft van de 14^e eeuw wijzen er op dat de laag tot omstreeks 1300 of kort daarna gebruikt werd.

- Laag 15

Het uittroffelen van de laag heeft een dakpanfragment van roodbakkerd aardewerk, een scherfprotosteengoed en vijf scherven protosteengoed opgeleverd. Het dakpanfragment kan net als het stuk dakpan uit laag 7 afkomstig zijn van een middeleeuwse holle/bolle pan of van een Romeinse imbrex. Op basis van de scherven bijna steengoed kan de laag na circa 1280 gedateerd worden.

- Laag 8

Uit laag 8 zijn vier fragmenten bijna steengoed en een stuk dierlijk bot afkomstig. De scherven wijzen op een datering vanaf circa 1280.

- Kuil 22

Kuil 22 is van een veel latere datum dan de andere sporen. In de vulling is een kop van een kleipijp aangetroffen die tussen 1625 en 1675 gemaakt werd. De kuil moet dan ook na 1625 zijn dichtgegooid.

3.4 Monsters

Tijdens het proefsleufonderzoek zijn nog geen contexten aangetroffen die geschikt zijn voor archeobotanisch onderzoek (macroresten of pollenonderzoek). Het aangetroffen houtskool is weliswaar bemonsterd, maar omdat wordt verwacht dat bij een eventueel vervolgonderzoek mogelijk betere of meer contexten gevonden worden, wordt aanbevolen in deze fase van het onderzoek nog geen 14C-datering uit te voeren. Daarnaast levert het aardewerk in deze fase van het onderzoek al een redelijk betrouwbare relatieve datering voor de betreffende lagen.

4 Synthese, waardering en advies

4.1 Synthese

Bij het proefsleufonderzoek zijn de restanten gevonden van mergelwinning. Het gaat om in de mergelrots uitgehakte ondergrondse ruimtes, of om resten van groeves die in dagbouw werden uitgehakt. Door instorting of op een andere wijze zijn deze ruimtes opgevuld met mergelpuin. In de ondergrondse ruimtes of in de dagbouwgroeves kan bouw materiaal gewonnen zijn voor het kasteel. Bij vervolgonderzoek kan duidelijk worden of er een relatie te leggen is met een van de tot op heden bekende bouwfases van het kasteel. Ook wordt dan misschien duidelijk of er daadwerkelijk sprake was van ondergrondse ruimtes en of deze tot ondergrondse structuren van het kasteel behoorden. In het mergelpuin werden in de tweede helft van de 11^e of in de 12^e eeuw twee kuilen gegraven. Mogelijk vonden hier in deze periode ambachtelijke activiteiten plaats. In de 13^e en 14^e eeuw is het terrein opgehoogd met meerdere lagen grijsbruine tot donkerbruine löss.

4.2 Waardering

Volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.2) dienen vindplaatsen te worden gewaardeerd op een aantal criteria. In de onderstaande tabel 3 is deze waardering weergegeven.

Valkenburg, Kasteel Valkenburg, Grendelplein 13. Archeologische waarderingstabel volgens KNA 3.2				
Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	3		
	Herinneringswaarde	3		
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3		
	Conservering	3		
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3		
	Informatiewaarde	3		
	Ensemblewaarde	3		
	Representativiteit			N.v.t.

Tabel 4 Waardering van de vindplaats volgens de criteria van de KNA, versie 3.2.

4.2.1 Beleving

De twee criteria die de KNA 3.2 voor de belevingswaarde van een vindplaats stelt, hebben vooral betrekking op zichtbare monumenten.

De archeologische resten in het plangebied zijn niet boven het maaiveld zichtbaar. Toch bestaat er een duidelijke relatie tussen de op het voorburchtterrein van het kasteel aangetroffen archeologische resten en het kasteel zelf. De burchtruïne van Valkenburg is zowel een archeologisch als een gebouwd Rijksmonument. De nu onderzochte vindplaats betreft het voorburchtterrein. Dit terrein is als element van een kasteelterrein aan het maaiveld zichtbaar. Het terrein heeft een duidelijke omgrenzing in de vorm van een ommuurd terrein met een afgebakende vorm en grootte. Daarnaast kon bij het proefsleufonderzoek ook in de ondergrond een duidelijk functioneel gevormde eenheid worden herkend in de vorm van een genivelleerd en deels antropogeen opgehoogd terrein dat in relatie staat tot de bijbehorende burcht. Op basis van deze KNA-criteria dient de schoonheid van de vindplaats als onderdeel van het kasteelterrein hoog gewaardeerd te worden (score 3).

Het kasteelterrein heeft in de geschiedenis een belangrijke rol gespeeld, onder meer als politiek, militair en economisch centrum. Het kasteelterrein is zodoende verbonden met een lange reeks feitelijke historische gebeurtenissen. Daarnaast bestaan in meer of mindere mate op feiten gebaseerde volksverhalen over het kasteelterrein (incl. het voorburchtterrein). Met name de gangen en grotten onder het kasteel spelen daarin een rol. De uitgekapte ruimtes of gangen die bij het onderzoek zijn aangetroffen, kunnen worden geassocieerd met de gangen en grotten uit de verhalen en zodoende een rol spelen in de beleving van het kasteelterrein. De herinneringswaarde van de vindplaats wordt daarom eveneens hoog (score 3) gewaardeerd.

4.2.2 Fysieke kwaliteit

De fysieke kwaliteit van een vindplaats wordt bepaald door de mate waarin de archeologische resten nog intact en in hun oorspronkelijke positie aanwezig zijn. Bij deze waarde wordt onderscheid gemaakt tussen twee criteria: gaafheid en conservering.

- Gaafheid

De mate van verstering van de vindplaats is minimaal. Er zijn geen grote recente vergravingen of oudere onderzoekspitten aanwezig die de oudere sporen hebben aangetast en de complete middeleeuwse stratigrafie en vroege nieuwe tijd sporen zijn dan ook intact gebleven. De middeleeuwse ophogingslagen zijn tot vlak (45 cm) onder de huidige bestrating bewaard gebleven en afgedekt door een 19^e- of 20^e-eeuwse laag. De vindplaats kan dan ook op het criterium 'gaafheid' met een score 3 gewaardeerd worden.

- Conservering

Bij het onderzoek zijn in totaal 19 grondsporen en enkele structuren van mergel aangetroffen. In de pakketten met mergelpuin zijn geen vondsten aangetroffen. Uit de kuilen en de diverse lagen is veel vondstmateriaal verzameld. Dit vondstmateriaal bevond zich *in situ* en is in de kalkrijke ondergrond goed geconserveerd. Het betreft vondsten van aardewerk, bouwkeramiek, dierlijk

bot, natuursteen en slak. Op basis hiervan zijn de aangetroffen sporen goed te dateren en is de stratigrafie en daarmee de (bewonings-)geschiedenis van dit deel van de voorburcht goed in kaart te brengen. De kalkrijke bodem heeft gezorgd voor een zeer goede conservering van natuursteen, bouwkeramiek en dierlijk bot. Voor het aangetroffen slak en middeleeuws aardewerk is de conservering door de kalkrijke bodem niet relevant. De conservering van het vondstmateriaal kan dus als 'zeer goed' beoordeeld worden, waarmee de vindplaats op het criterium 'conservering' een score 3 kan worden toegekend.

4.2.3 Inhoudelijke kwaliteit

De waardering op inhoudelijke criteria gebeurt op basis van vier subcriteria, te weten: zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit.

Zeldzaamheid

In de omgeving zijn meerdere uitgehakte ruimten/gangen in de mergel bekend. Ook in de ondergrond van het kasteel van Valkenburg bevinden zich verschillende uitgehakte ruimtes/gangen.¹⁸ Het aantal ruimten/gangen dat met enige zekerheid (zoals hier wel het geval is) voor de 12^e eeuw gedateerd kan worden is echter zeer beperkt. De uitgehakte ruimten/gangen en de kuilen en lagen maken deel uit van de voorburcht van het kasteel Valkenburg. Het kasteel is de enige hoogteburcht in Nederland. Als zodanig zijn de resten uniek in Nederland. In Nederland konden tot op heden slechts een beperkt aantal (delen van) voorburchten onderzocht worden. De kennis van voorburchten in Nederland en de directe omgeving van Valkenburg is dan ook zeer beperkt. Derhalve scoort de vindplaats op het criterium zeldzaamheid 'hoog', ofwel score 3.

- Informatiewaarde

Bij het onderzoek is een onbekende gang of uitgekapte ruimte ontdekt en er zijn sporen op het voorburchtsterrein aan het licht gekomen. Doordat deze sporen en het vondstmateriaal goed geconserveerd zijn en de stratigrafie intact is en goed gedateerd kan worden, kunnen belangrijke nieuwe inzichten verkregen worden over de geschiedenis van het voorburchtsterrein van kasteel Valkenburg. Dit is niet alleen van belang voor de geschiedenis van het kasteel Valkenburg zelf, maar ook voor de kennis van voorburchten in Nederland in zijn algemeenheid.¹⁹

Vanaf de jaren 30 tot de jaren 90 van de vorige eeuw en in 2008 zijn op het kasteelterrein diverse archeologische en bouwhistorische onderzoeken uitgevoerd, echter niet op het voorburchtsterrein van deze hoogteburcht.²⁰ De voorburcht van een hoogteburcht in Nederland is dus niet eerder onderzocht, hetgeen een hoge score voor de informatiewaarde van het voorburchtsterrein rechtvaardigt. Een onderzoek van het voorburchtsterrein sluit aan bij de eerdergenoemde oudere onderzoeken naar de geschiedenis van het kasteel Valkenburg. In bredere zin sluit het aan bij nationaal en internationaal onderzoek naar kastelen, zoals bijvoorbeeld verwoord in de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie²¹. Hierin worden onder andere de volgende twee aanbevelingen gedaan:

18 Silvertant 2009.

19 Vriendelijke mededeling prof. drs. H.L. Janssen (bijzonder hoogleraar kastelenkunde Universiteit Leiden) en Ir. T. Bauer (bouwhistoricus TU Delft).

20 Van Doesburg & De Kort 2010.

21 Arts e.a., 2007. NOaA hoofdstuk 22: De middeleeuwen en vroeg-moderne tijd in Zuid-Nederland, met name het onderzoek van aristocratische woonplaatsen (paragraaf 3.5.3 C).

- Aanbeveling 1: bij het onderzoek van aristocratische woonplaatsen dient behalve aan het hoofdgebouw, vooral aandacht te worden besteed aan de overige structuren en aan het landschap waarin het kasteel is opgericht.
- Aanbeveling 2: bij de studie van aristocratische woonplaatsen dient ook aandacht te worden besteed aan andere dan alleen militaire aspecten van het complex. De informatiewaarde is ook daarom gewaardeerd met een score 'hoog'.

- Ensemblewaarde

De archeologische context van de aangetroffen archeologische resten binnen de microregio bestaat uit de stad Valkenburg en het kasteel van Valkenburg. De stad was voorzien van een stadsmuur die verbonden was met het kasteel en het voorburchterrein. De geschiedenis van het kasteel, het voorburchterrein, de stadsmuur en de stad Valkenburg zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en vormen samen een archeologisch ensemble. De ensemblewaarde is dus hoog. De aangetroffen archeologische resten behoren tot de site van het kasteel Valkenburg. Dit kasteel is de enige hoogteburcht in Nederland en mede daarom aangeduid als een archeologisch en gebouwd Rijksmonument. In de archeoregio zijn geen voorburchten van een vergelijkbaar type kasteel onderzocht.²² De waardering op representativiteit is daarom niet van toepassing, omdat er onvoldoende vergelijkbare complextypen in de archeoregio voorkomen. Hierop is daarom niet gescoord.

4.3 Advies

De vindplaats scoort zowel op beleving (6), fysieke kwaliteit (6) als op inhoudelijke kwaliteit (9) bovengemiddeld hoog. Daarom kan geconcludeerd worden dat de vindplaats als behoudenswaardig aangemerkt moet worden. De top van de archeologische resten bevindt zich op 84,45 m +NAP. Het is aan te bevelen de archeologische resten zoveel mogelijk *in situ* (dus ter plaatse) te behouden, bijvoorbeeld door inpassing in de plannen of door planaanpassing (archeologievriendelijk bouwen). Als dit echter niet past binnen de voorgenomen bouwplannen, dan behoort alleen behoud *ex situ* (door opgraving en documentatie) tot de mogelijkheden.

De voorgenomen bouwplannen voorzien in ontgraving van een kelder met een peil van de onderzijde van de keldervloer op 82,13 m +NAP en de onderzijde van funderingsbalken van het horecagebouw rondom de kelder op 84,6 m +NAP (opgave door opdrachtgever). Verwacht kan worden dat tijdens het ontgraven van de bouwput en voor bekisting- en funderingswerkzaamheden dieper zal worden uitgegraven. Daarom dient rekening gehouden te worden met een marge van een circa 0,5 m diepere ontgraving, ofwel met ontgravingen tot 81,63 m +NAP respectievelijk 84,1 m +NAP. Bij bodemingrepen dieper dan 84,45m +NAP zullen archeologische resten verstoord worden, dus met name ter plaatse van de nieuw geplande kelder en de funderingen van het nieuwe horecagebouw (bij ongewijzigde vloer-/ funderingspeilen). De aanbeveling luidt in dat geval om de archeologische resten door middel van een archeologische opgraving (= *ex situ* behoud) te documenteren. Dit selectieadvies dient door de

22 Janssen & Hupperetz 1996.

bevoegde overheid te worden beoordeeld waarna een selectiebesluit zal volgen. Bovenstaand advies vormt een zogenaamd selectieadvies. Dit betekent niet dat reeds gestart kan worden met bodemverstorende activiteiten of de daarop voorbereidende activiteiten. Het selectieadvies dient namelijk eerst beoordeeld te worden door de bevoegde overheid wat uiteindelijk leidt tot een selectiebesluit.

Hoewel getracht is een zo gefundeerd mogelijk advies te geven op grond van de gebruikte onderzoeksmethoden, kan de aanwezigheid van archeologische sporen of resten nooit volledig worden uitgesloten in de gebieden waarvoor geen vervolgonderzoek wordt aanbevolen. BAAC bv wil er daarom op wijzen dat men bij bodemverstorende activiteiten alert dient te zijn op de aanwezigheid van archeologische waarden (zoals vondstmateriaal en grondsporen). Bij het aantreffen van deze waarden dient men hiervan melding te maken bij de Minister (in de praktijk de RCE) conform artikel 53 van de Monumentenwet 1988.

5 Literatuur

- Arts, N., A. Huijbers, K. Leenders, J. Schotten, H. Stoepker, F. Theuws en A. Verhoeven, 2007: Hoofdstuk 22. De middeleeuwen en vroeg-moderne tijd in Zuid-Nederland. In: *Nationale Onderzoeksagenda Archeologie*.
- Bauer, T. C., 2010: Kasteelruïne Valkenburg. Van overgroeide steenhoop tot geconsolideerde ruïne. In: *Bulletin KNOB* 2-3.
- Bruijn, A., 1962/1963: Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlimburg In: *BROB* 12/13. Amersfoort.
- Borremans, R. & R. Warginaire, 1966: *La céramique d'Andenne: Recherches de 1956-1965*. Rotterdam.
- Doesburg, J., van, 2008: Vloeren vertellen verhalen: vloeren in middeleeuwse gebouwen vanuit archeologisch perspectie. In: E. Koldewij: *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed*. Zwolle.
- Doesburg, J. van, & J.W. de Kort, 2010: *Getekend door de tijd*. RAM 187.
- Janssen, H. L., & W. Hupperetz, 1996: De bouwkundige ontwikkeling van middeleeuwse kastelen in Limburg. In: Hupperetz, W.M.H., J.H.M.M. van Hall, E.M. Kloek & L.H.M. Wessels (red.): *Middeleeuwse kastelen in Limburg. Verschijningsvormen van het kasteel, zijn adellijke bewoners en hun personeel*. Venlo.
- Mooren, S., 2011: Programma van Eisen. Valkenburg aan de Geul, Kasteel Valkenburg, Grendelplein. IVO-Proefsleuven (IVO-P) in combinatie met een Archeologische Begeleiding onder protocol opgraven.
- Renaud, J.G.N., 1957-1958: Enkele opmerkingen over het bodemprofiel en de middeleeuwse scherven op de burcht Valkenburg, Limburg. In: *BROB* 8. Amersfoort.
- Renaud, J.G.N., 1973: Enige aantekeningen betreffende de ruïne van Valkenburg. In: *Bulletin KNOB* 72.
- Renaud, J.G.N., 1975: Grubbenvorst, Horst, Valkenburg. In: *PSHAL* 111.
- Renaud, J.G.N., 1979: *Het kasteel van Valkenburg*. Muiderberg.
- Renaud, J.G.N., 1984: Over de bouwgeschiedenis van Valkenburg, verantwoording van een tussenbalans. In: *PSHAL* 120.
- Schurgers, H.J.H., J.G.M. Notten & L.W.G.N. Pluymaekers, 1979: *Geschiedenis van Valkenburg en Houthem*. Valkenburg.
- Silvertant, J. 2009: *De gangen onder het kasteel van Valkenburg*.
- Soentgerath, J., 2010: De hoofdvleugel van de kasteelruïne Valkenburg aan de Geul. In: *Bulletin KNOB* 2-3.

Sprenger, J., 1939: Opgravingen in Valkenburg. In: *De Maasgouw* 59. Venlo.

Stoepker, H., 2011: Waarom er geen B in Brunssum zit... In: *Assembled articles 4. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 16 and 17 september 2010*. Zwolle.

Theuws, F., A. Verhoeven & H.H. van Regteren Altena 1988: Medieval settlement at Dommelen. Parts I and II. In: *BROB* 38. Amersfoort.

6 Gebruikte afkortingen

BROB

Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

KNOB

Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond

NAP

Normaal Amsterdams Peil

NOaA

Nationale Onderzoeksagenda Archeologie

PSHAL

Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg

RAM

Rapportage Archeologische Monumentenzorg

RCE

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

ROB

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

7

Lijst van afbeeldingen

- Tekeningen:

P. Dijkstra: afb. 10

R. Sperwer: afb. 1, 4, 6, 7

W. Hupperetz, B. Olde Meierink & H. Ronnes: afb. 3

- Foto's:

L. Dentener: afb. 2

S.A.L. Peters: afb. 5, 8, 9

Bijlagen

- 1 ■ Onderzoeksvragen
- 2 ■ Sporenlijst
- 3 ■ Vondstenlijst

- Bijlage 1 Onderzoeksvragen

■ In het PvE zijn voor het proefsleufonderzoek zijn 27 onderzoeksvragen geformuleerd. Hieronder worden kort de antwoorden weergegeven die het onderzoek heeft opgeleverd. Voor een uitgebreidere beschrijving wordt verwezen naar het hoofdstuk waarin de betreffende vraag wordt beantwoord.

1. *Op welke manier werd het terrein door de eeuwen heen gebruikt en welke aanwijzingen voor (subrecente) verstoringen zijn er?*

In de 12^e eeuw of daarvoor vond op de locatie mergelwinning plaats. Mogelijk gebeurde dat ondergronds, waarbij gangen/onderaardse ruimtes werden uitgehakt, of er was sprake van groeves in dagbouw.

Na de mergelwinning werden de uitgehakte ruimtes weer opgevuld met mergelpuin. Een kuil, mogelijk het restant van een hutkom, kan wijzen op ambachtelijke activiteiten in de 12^e eeuw. In de 13^e eeuw werd het terrein opgehoogd. Er is sprake van meerdere looppniveaus. Uit de periode tussen de late 13^e en het begin van de 14^e eeuw en de 17^e eeuw zijn geen sporen teruggevonden. Een 17^e eeuwse kuil wijst op activiteit in deze periode. In de 19^e en 20^e eeuw werd het terrein nog verder opgehoogd. Er is geen sprake van subrecente verstoringen.

2. *Zijn er archeologische resten van bewoning/bebouwing in de ondergrond aanwezig?*

Ja, bij het onderzoek kwamen twee kuilen, waaronder een mogelijke hutkom, aan het licht. Ook zijn er diverse ophogingslagen/looppniveaus aangetroffen.

3. *Wat is de omvang en vorm in horizontale en verticale zin van deze bebouwing?*

De bebouwing bestaat uit een kuil of hutkom. Van dit spoor is een deel vrijgelegd met een oppervlakte van circa 3,20 m bij 4,60 m. De maximale diepte van het spoor bedraagt 70 cm.

4. *Wat is de fasering van deze bebouwing?*

De kuil of hutkom dateert uit de 12^e eeuw.

5. *Wat is de datering van de verschillende fases?*

De kuilen dateren vermoedelijk uit de 12^e eeuw.

6. *Wat is de functie van deze bebouwing?*

De kuil of hutkom werd mogelijk gebruikt voor ambachtelijke activiteiten.

7. *Zijn er aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten? Zo ja:*

Ja.

8. *Waaruit bestaan deze aanwijzingen?*

Bij het onderzoek is een deel van een kuil, mogelijk het restant van een hutkom aan het licht gekomen.

9. *Aan welk ambacht kunnen ze worden toegeschreven?*

Er zijn geen aanwijzingen gevonden voor het type ambacht dat hier uitgeoefend kan zijn.

10. Zijn er sporen van percelering aanwezig? Zo ja:

Er zijn geen sporen van percelering gevonden. De onderzoeksvragen 10-14 zijn dan ook niet van toepassing.

11. Wat is de aard van de perceelsgrenzen?

N.v.t.

12. Wat is de datering van de oudste perceelsgrenzen?

N.v.t.

13. Komen de perceelsgrenzen overeen met de huidige perceelsgrenzen en zo nee, hoe heeft de percelering zich door de eeuwen heen ontwikkeld?

N.v.t.

14. Waarop is de percelering georiënteerd?

N.v.t.

15. Zijn er nog min of meer gesloten vondstcomplexen aanwezig op het terrein in de vorm van afvalkuilen, beerputten of afvalpakketten? Zo ja:

Ja. Bij het onderzoek zijn meerdere ophogingslagen/loopniveaus aangetroffen met vondstmateriaal.

16. Wat is de datering van deze vondstcomplexen?

Deze vondstcomplexen dateren hoofdzakelijk uit de 13^e en de 14^e eeuw.

17. Wat is de samenstelling van de vondstcomplexen?

Het vondstmateriaal bestaat in hoofdzaak uit natuursteen, bouwkeramiek, aardewerk en dierlijk bot.

18. Welke uitspraken kunnen er op basis van de vondstcomplexen worden gedaan over de status van de bewoners en over hun eet- en leefgewoontes?

De gebruikte bouwmaterialen voor vloeren en daken kunnen iets zeggen over de architectuur en daarmee over de welstand van de bewoners. Opvallend is dat het aardewerk voornamelijk uit tafelwaar lijkt te bestaan. De vormen zijn echter veelvoorkomend en zeggen niet direct iets over de status van de bewoners. De hoeveelheid dierlijk bot is te klein om uitspraken te doen over eetgewoontes. De kwaliteit van het dierlijk bot is echter zeer goed te noemen en bij een vervolgonderzoek zal deze materiaalgroep dan ook zorgvuldig verzameld moeten worden.

19. Wanneer en hoe is het terrein ontgonnen?

De mergelwinning, ondergronds of in dagbouw, vond plaats in de 12^e eeuw of eerder. Er zijn geen sporen aangetroffen die ouder zijn dan deze mergelwinning.

20. *Wat kan er worden gezegd over de natuurlijke ondergrond en het landschap voorafgaand aan de ontginning van het terrein?*

Bij de mergelwinning is een deel van de mergelrots, de Heunsberg, verdwenen. Tijdens het onderzoek zijn alleen een stuk mergelwand en een mogelijk in de boor aangetroffen stuk rots teruggevonden. Voordat de mergelwinning begon zal er sprake geweest zijn van een massief stuk mergelrots.

21. *Wat is de relatie tussen de bewoning en het natuurlijke landschap?*

De locatie op de Heunsberg is uitgekozen voor de bouw van een versterking in de 11^e eeuw. Hierbij speelden onder andere de strategisch hoge ligging en de positie ten opzichte van de rivier de Geul een rol. De aangetroffen sporen hebben zeer waarschijnlijk een relatie gehad met deze versterking.

■ De volgende specifieke onderzoeksvragen 21-27 gelden indien vestingwerken worden aangetroffen. Er zijn geen vestingwerken aangetroffen. Deze onderzoeksvragen zijn dan ook niet van toepassing.

21. *Zijn er nog resten van de schildmuur of andere vestingwerken aanwezig?*

N.v.t.

22. *Wat is de omvang en vorm hiervan in horizontale en verticale zin?*

N.v.t.

23. *Wat is de fasering van de schildmuur of andere vestingwerken?*

N.v.t.

24. *Wat is de datering van (verschillende fases van) de schildmuur of andere vestingwerken?*

N.v.t.

25. *Wat kan er gezegd worden over het opgaande werk van het huidige of voorgaande bouwdeel (oriëntatie, muurdikte, vensters, schietgaten specifieke functie, onder andere door informatie uit nog aanwezig opgaand muurwerk en omgevallen muurwerk.*

N.v.t.

26. *Wat kan op basis van de aangetroffen (losse of secundair verwerkte) bouwfragmenten gezegd worden over het uiterlijk en de status van het kasteel?*

N.v.t.

27. *Welke aanwijzingen zijn er voor de diverse belegeringen en verwoestingen van het kasteel?*

N.v.t.

- Bijlage 2 Sporenlijst

spoonr.	put	vlak	profiel	aard spoor	structuur	vondstnr.
1	1	1		mergelwand		
2	1	1	1	mergelgruis		
3	1		1	paalkuil	kuil 2	
4	1		1, 2	kuil	kuil 2	15
5	1		2	kuil	kuil 2	
6	1		1, 2	kuil	kuil 2	
7	1	1	1, 2, 3, 4	laag		6, 7, 10, 12, 13
8	1		1, 3, 4	laag		3
9	1		3	laag		
10	1	1	2, 3, 4	mergelgruis		
11	1	1	1	mergelgruis		
12	1		3	laag		
13	1		3	laag		
14	1		1, 3, 4	laag		
15	1		1, 3, 4	laag		8, 11
16	1		1	laag		
17	1		1	laag		
18	1		1	laag	loopniveau	
19	1		1, 2, 3	laag		
20	1	1	1, 3, 4	laag		9
21	1		1	kuil	kuil 1	
22	1		1, 4	kuil		2
23	1		1	laag		
24	1	1		laag		
25	1		4	kuil	kuil 1	
26	1	1		mergelgruis		
27	1		1, 2	kuil	kuil 2	
28	1	1	3	mergelpuin		

- Bijlage 3 Vondstenlijst

(zie cd-rom)